

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

**Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
Факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

Тема 1

**Доктринальні засади криміналістичної методики
розслідування окремих видів злочинів**

навчальної дисципліни «Сучасні доктрина криміналістики» вибіркового
компонент освітньої програми третього освітньо-наукового рівня
(доктора філософії) вищої освіти

081 Право

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.10.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 18.10.2023 № 9

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.10.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології протокол від 16.10.2023 року № 9

Розробник:

Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету №6 ХНУВС, д.ю.н, проф. Корж В.П.

Рецензенти:

Професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Храмцов О.М.

Професор кафедри криміналістики та судової експертизи факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Юхно О.О.

2. План лекції

- 1 Історичні аспекти розвитку вчення про криміналістичну методику розслідування злочинів
- 2 Предмет методики, її завдання, структура, джерела, види.
- 3 Інформаційні, теоретичні та методичні основи криміналістичної методики розслідування злочинів.
- 4 Окрема методика розслідування злочинів. Проблеми формування нових методик розслідування злочинів
- 5 Історичні аспекти розвитку вчення про криміналістичну характеристику злочинів.
- 6 Дискусійні питання щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів та структурних елементів.
- 7 Теоретичні положення криміналістичної характеристики злочинів.
- 8 Кореляційні зв'язки між структурними елементами криміналістичної характеристики злочинів.
- 9 Спосіб злочину – основний елемент криміналістичної характеристик
- 10 Використання даних криміналістичної характеристики злочинів у слідчій практиці.

Література

1. Алексєєв О. О. Розслідування окремих видів злочинів. [текст] : навч. посіб. / Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 278 с.
1. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. – Ірпінь: Академія ДПС України.
2. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової ; МВС України, Харків. нац.. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 312 с.
3. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
4. Корж В.П. Розслідування окремих видів злочинів: навчально-методичний посібник/ В.П. Корж -Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012.-508с. (Серія »Бібліотека криміналіста»).
5. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. Посіб. Для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції \ В.П.Корж. - Харків: Золоті сторінки, 2017.-216 с. (серія «Бібліотека криміналіста»).
6. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації, тактичні правила – 2-е видання . Науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. – Харків: 2019 – 224 с. (серія «Бібліотека криміналіста»)

7. Негласні слідчі (розшукові) дії [Текст] : курс лекцій / [Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. та ін.] ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 124 с.

8. Оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : [навчально-практичний посібник] / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х. : «Оберіг», 2013. – 344 с.

Поняття криміналістичної методики, її система, завдання та місце в криміналістичній науці

Рекомендації, що містяться у четвертому розділі криміналістики, не є простим поєднанням положень криміналістичної техніки і тактики, а представляють якісно новий засіб для вирішення завдань розслідування на основі пристосування цих положень до конкретних умов виявлення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказової інформації при розслідуванні злочинів окремих видів або їх груп.

Криміналістична методика, як розділ науки, охоплює і ряд загальних теоретичних положень, що характеризують її завдання, предмет, принципи побудови та інші.

Криміналістична методика – це система наукових положень, що вивчає закономірності організації та виявлення, розслідування і запобігання окремих видів або груп злочинів та розробляє рекомендації щодо ефективного проведення досудового розслідування на основі існуючих закономірностей.

Система криміналістичної методики складається з двох основних частин:

- а) концептуальні (або загальні, теоретичні) положення;
  - поняття, система, завдання, принципи методики, її зв'язок з іншими розділами криміналістики;
  - класифікація окремих методик та їх будова;
  - поняття та структура криміналістичної характеристики;
  - загальні положення взаємодії, профілактичної діяльності в ході організації і проведення розслідування;
  - поняття слідчої ситуації, етапів розслідування та їх зміст.

б) методики розслідування окремих видів або груп злочинів, являють собою самостійні, внутрішньо структуровані комплекси рекомендацій з організації та виявлення, розслідування і запобігання окремих видів (груп) злочинів, що розробляються відповідно до потреб практики.

Переважно виділяють наступні типи окремих криміналістичних методик:

- а) *видові методики* - виділяються на підставі кримінально-правової класифікації злочинів. В основному це комплекси криміналістичних рекомендацій з розслідування кримінального правопорушення одного виду (наприклад: методика розслідування крадіжок). Також до цієї категорії відносять і комплекси рекомендацій з розслідування груп схожих злочинів (наприклад: методика розслідування грабежів та розбоїв - містить

криміналістичні рекомендації щодо двох окремо виділених у Кримінальному кодексі злочинів, що розрізняються ступенем впливу на жертву). Видова методика охоплює весь процес розслідування від початку (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань) до його закінчення. Вона використовується самостійно для розслідування конкретного злочину, має середній ступінь узагальнення рекомендацій й застосовується незалежно від того, чи вчинено діяння за наявності кваліфікуючих ознак або без них;

б) *внутрішньовидові (підвидові) методики* - виділяються в межах одного виду злочинів за будь-якими окремими криміналістично вагомими або кваліфікуючими ознаками (наприклад: за способом вчинення злочину - методика розслідування кишенькових крадіжок; за способом та місцем вчинення злочину - методика розслідування квартирних крадіжок). Як і попередня, методика цього типу може бути використана самостійно або у сукупності з видовою методикою, має найменший ступінь узагальнення рекомендацій та застосовується для розслідування діяння, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки або криміналістично вагомої ознаки, яку покладено в основу формування цієї методики;

в) *позавидові (міжвидові) методики* - виділяються за окремими криміналістично вагомими чи іншими ознаками, що мають значення для розслідування будь-яких злочинів без урахування їх виду (наприклад: за суб'єктом вчинення злочину - методика розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми; методика розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями; за впливом часу - методика розслідування злочинів за «гарячими слідами»; за впливом часу та станом розслідування злочину - методика розслідування нерозкритих злочинів минулих років; за специфікою засобів учинення злочину - методика розслідування комп'ютерних злочинів). Методики цього типу переважно використовують як додаткові разом з видовою чи внутрішньовидовою або як такі, що ще й об'єднують процеси розслідування декількох злочинів різних видів. Наприклад, як додаткові можуть бути застосовані методика розслідування злочинів за «гарячими слідами» (використовується на початковому етапі розслідування) або методика розслідування нерозкритих злочинів минулих років (використовується після зупинення досудового розслідування та не містить рекомендацій щодо діяльності слідчого на початковому етапі). Як додаткова і об'єднуюча може бути використана методика розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, що, як правило, вчиняють багато злочинів різних видів. Позавидові методики мають найбільший ступінь узагальнення рекомендацій та застосовуються при розслідуванні злочинів, незалежно від їх виду.

Завдання криміналістичної методики впливають із загальних завдань кримінального процесу, і можуть бути поділені на дві групи:

загальні:

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

- охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

- швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів.

спеціальні:

- розробка наукових рекомендацій щодо ефективного розслідування окремих видів або груп злочинів;

- з'ясування криміналістичного значення обставин, що підлягають встановленню, дослідженню і доказуванню;

- вивчення й узагальнення практики використання оперативних даних у процесі розслідування;

- розробка найбільш раціональних форм взаємодії слідчого з іншими службами і підрозділами правоохоронних органів;

- розробка профілактичних заходів запобігання вчиненню окремих видів або груп злочинів.

Принципи криміналістичної методики.

Як вже зазначалось, систему криміналістичної методики представляють дві взаємозалежні складові: концептуальні положення та окремі методики. Даному розподілу відповідає і система принципів розподілу, що включає:

1) загальні принципи, які визначають зміст, систему та значення розподілу в цілому;

2) спеціальні принципи, що включають основні положення побудови методик розслідування окремих видів і груп злочинів.

До числа загальних принципів криміналістичної методики належать:

1) дотримання законності (рекомендації з розкриття, розслідування злочинів та їх запобігання повинні відповідати й не протирічити нормам закону та підзаконним актам; тобто рекомендації повинні бути не тільки доцільні, а й законні);

2) єдність теорії і практики (розроблені в межах криміналістичної методики рекомендації ґрунтуються на результатах узагальнення слідчої, судової практики; водночас, напрацьовані наукою рекомендації впливають на практику, удосконалюють процеси розслідування);

3) самостійність криміналістичної методики (як розділ криміналістики вона має свій предмет вивчення, специфічні завдання, являє собою систему самостійних оригінальних теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій з ефективного проведення розслідування);

4) цілісність криміналістичної методики (криміналістична методика – це сукупність теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій, що взаємозалежні між собою, взаємно доповнюють один одного і утворюють єдину систему знань).

Спеціальні принципи криміналістичної методики:

1) науковість методик розслідування (з одного боку - кожна методика має певний рівень теоретичного обґрунтування, роз'яснення процесів

розслідування злочинів окремого виду; з іншого боку - вона насичена науковими знаннями з інших розділів криміналістики та суміжних наук);

2) конкретність методик розслідування (вони розраховані на організацію розслідування не всіх, а тільки певних видів, груп або категорій злочинів залежно від ступеня узагальнення криміналістичних рекомендацій, що складають цю окрему методику);

3) планова основа методик розслідування (кожна окрема методика пристосовує загальні положення планування до специфічних умов розслідування окремих видів злочинів; результатом застосування рекомендацій окремої методики є план розслідування конкретного злочину);

4) етапність методик розслідування (процес розслідування злочинів прийнято розділяти на окремі етапи, у ході яких вирішуються певні завдання; криміналістичні рекомендації, що складають методику, якраз і орієнтовані на вирішення цих завдань з урахуванням кожного етапу, відповідно й структура методики відображає ці етапи);

5) ситуаційність і багатоваріантність методик розслідування (окремі методики враховують типові слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні того або іншого виду злочинів і залежно від ситуації рекомендують той чи інший варіант організації розслідування);

6) структурна єдність методик розслідування (більшість окремих методик, переважно видові та внутрішньовидові, мають однакову структуру, на якій можна базуватись при розробці нової методики розслідування злочину певного виду; але при цьому зміст однойменних структурних елементів різних методик суттєво відрізняється. Позавидові методики, як правило, мають своєрідну структуру, що необхідно враховувати при розробці такого комплексу рекомендацій);

7) принцип поєднання слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій й оперативно-розшукових заходів (відображається як у взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів, так і у самостійному проведенні кожним з цих суб'єктів певних дій у межах своїх повноважень. Криміналістичні рекомендації у вигляді алгоритмів (програм) розслідування якраз і містять поєднання слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій й оперативно-розшукових заходів.

2. Структура окремої криміналістичної методики

У криміналістичній літературі існують різні думки щодо структури методики розслідування злочинів окремого виду, можна стверджувати, що однозначної, сталої системи елементів окремої методики немає, однак є вищевказані загальновизнані, обов'язкові її елементи.

На нашу думку, з урахуванням положень нового КПК України, відповідно до якого досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання інформації щодо вчинення злочину, найбільш прийнятною є наступна структура окремої криміналістичної методики:

Структуру окремої криміналістичної методики можна подати так:

- а)** криміналістична характеристика даного виду злочину;
- б)** обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

КПК України визначає у Статті 91. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні

У кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

в) типові слідчі версії;

г) типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування і порядок проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

г) подальший етап розслідування і порядок проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

е) особливості проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій);

До структури окремої методики розслідування деякі вчені включають й інші елементи:

є) забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні та взаємодії з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян;

ж) заходи криміналістичної профілактики.

3. Криміналістична характеристика злочинів поняття та основні структурні елементи.

1. Поняття способу злочину та його структури.
2. Співвідношення категорії «спосіб злочину», «механізм злочину», «протидія розслідуванню злочинів», «технологія злочинної діяльності», «технізація злочинності».
3. Використання даних про спосіб злочину у розкритті і розслідуванні злочинів.
5. Використання даних криміналістичних характеристик окремих видів злочинів у подальшому розвитку науки та слідчій практиці.

Рекомендована література:

Основна

1. Бахин В. П. Преступная деятельность, как объект криминалистического изучения: Лекция / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. - К. : Б.И., 1999. – 21 с.
2. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления // Криминалистика / Под ред. А. Ф. Волынского. - М., 1999. - С. 240 - 241.
3. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Наукове видання / Н. С. Карпов, С. В. Євдокіменко. - Київ, 2001. – 59 с.
4. Користін О. Є. Визначення шкоди (збитків) завданої злочинами, які вчиняються у сфері інтелектуальної власності: Метод. рек. / Користін О. Є., Герасименко Л. В., Тома Р. П. – К. : КНУВС, 2008. – 40 с.
5. Корж В.П. Розслідування окремих видів злочинів-навчально-методичний посібник-Х.: хну імені В.Н.Каразіна, 2012.-508с.(серія»Бібліотека криміналіста»)
6. Корж В.П. Расследование организованной преступной деятельности в сфере экономики; Учебно-методическое пособие-Харьков .Кроссоурд. 2011-304с..
7. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
8. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. - К.: Кондор, 2005. - 588 с.

Додаткова

1. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: монографія / Карпов Н. С. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 522 с.

2. Карпов Н. С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г) / Карпов Н. С. – К., 2002. – 458 с.
3. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Монографія / Карпов Н. С. - Київ, 2004. - 307 с.
4. Кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми і засоби протидії злочинній діяльності / С. В. Євдокіменко, Я. В. Кузьмічов, В. В. Семенов, С. В. Хільченко : Монографія. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 352 с.

Текст лекції

Криміналістична характеристика злочинів – це доволі нова наукова категорія криміналістики, що посідає центральне місце в методиці розслідування окремих видів злочинів. Криміналістична характеристика – це результат наукового аналізу та узагальнення типових ознак певного виду або роду злочинів. Вона відображає злочин і складові його елементи. Крім криміналістичної характеристики злочинів, існують кримінально-правова, кримінально- процесуальна, кримінологічна характеристики.

Криміналістичною характеристикою називається система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів. Її метою є оптимізація процесу розкриття і розслідування злочину.

Призначення криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробленню окремих методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напряму розслідування конкретного злочину. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів.

Структура криміналістичної характеристики злочинів передбачає наявність певних елементів. Основними елементами криміналістичної характеристики є сукупності ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого (жертви); 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину.

Не всі перелічені елементи працюють однаково в різних видах злочинів. Одні з них набувають першорядного значення, інші, навпаки, відходять на другий план, або навіть відсутні (наприклад, існують злочини, що не мають певного місця їх вчинення або в яких відсутня особа

потерпілого).

Елементи криміналістичної характеристики злочинів взаємозалежні між собою. Вони мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших (наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можна припустити професійні навички злочинця, його вік, стать, наявність аномалій психіки та ін.). У цьому полягає значущість криміналістичної характеристики, її практична роль.

Кожний елемент криміналістичної характеристики злочинів має різний рівень залежностей з іншими елементами. Так, елемент характеристики "особа злочинця" може мати такі закономірні зв'язки: "потерпілий – злочинець", "сліди злочину – спосіб його вчинення – злочинець", "місце та обстановка злочину – злочинець", "час учинення злочину – злочинець" та ін.

Криміналістична характеристика злочинів має властивість динамічності. Динамічність характеристики виявляється в тому, що її зміст може змінюватися щодо тих або інших видів (родів) злочинів, поповнюватися новими відомостями в результаті узагальнень слідчої практики.

Розглянемо окремі елементи криміналістичної характеристики:

1. **Спосіб злочину** – це образ дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Спосіб злочину є збірним поняттям. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення і способи приховування (маскування). Не завжди спосіб злочину має повну структуру. Існують злочини, що можуть відбуватися без попереднього підготування або не мають на меті наступне приховування події або слідів.

Під готуванням (підготовкою) до злочину розуміється підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину (ст. 14 КК). Такі підготовчі дії ще не становлять безпосередньої небезпеки охоронюваним кримінальним законом громадським відносинам, вони створюють лише умови для можливого здійснення злочину. Це може стосуватися вербування співучасників, розроблення детального плану, придбання зброї, виготовлення злодійського інструмента, вивчення режиму дня і шляхів пересування жертви та ін.

Спосіб учинення злочину (*modus operandi system*) свідчить про те, як саме особа здійснює суспільно небезпечне діяння, які прийоми, методи і засоби вона застосовує для цього. Спосіб учинення злочину характерний насамперед для злочинної дії як активної, вольової суспільно небезпечної

поведінки особи. Способи вчинення злочинів повторюються. Злочинець діє в аналогічних умовах, він має соціальні і психологічні типові риси, використовує певні знаряддя і засоби злочину. Обрання способу вчинення злочину пов'язане з особливостями особи злочинця (стать, вік, судимість, наявність або відсутність злочинного досвіду тощо) і особливостями об'єкта злочинного посягання (віктимність жертви, відсутність охорони майна тощо). Повторюваність способів учинення злочинів пов'язана з повторюваністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, що їх визначають. Узагальнення слідчої практики дозволяє встановлювати типові способи вчинення різних видів злочинів.

У процесі злочинного діяння використання злочинцем певного способу його вчинення означає залишення характерного (типового) комплексу слідів. Дані про спосіб учинення злочину дають змогу повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення.

Учинення багатьох злочинів пов'язане з діями злочинця із приховування їх результату. Приховування злочинів є однією з форм протидії розслідуванню. За змістовною стороною приховування злочинів можна розділити на такі групи: приховування злочинів шляхом утаювання інформації шляхом знищення інформації (у тому числі слідів злочину); шляхом маскуванню інформації з метою змінення уявлення про спосіб учинення злочину, особу злочинця; шляхом фальсифікації інформації (створення неправдивих слідів та інших речових доказів, підrobка документів тощо).

До приховування злочину злочинці удаються на різних його етапах.

2. Місце та обстановка вчинення злочину. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання – де вчинено злочин. Місцем учинення злочину можуть бути квартира, будинок, вулиця, місце вживання спиртних напоїв, безлюдне місце, поле та ін. Важливе значення мають і ті місця, де здійснювалося підготування до вчинення злочину або залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховані їх ознаки. При розслідуванні багатьох злочинів необхідно враховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання.

Ознаки місця злочину визначаються видом посягання та його способом. Так, крадіжка може бути вчинена з магазину, складу або іншого сховища, з контейнера поїзда або вантажного автомобіля, з індивідуальної квартири або

приватного будинку. Крім того, відомі так звані кишенькові крадіжки. Взаємозв'язок місця вчинення злочину і способу злочинного посягання може виступати кваліфікаційною ознакою, визначати велику громадську небезпеку (наприклад, передбачений ч. 3 ст. 187 КК розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище).

Обстановка місця вчинення злочину – частина матеріального середовища, що включає, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними. Обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відбиває механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників. Криміналістичні ознаки обстановки можуть мати взаємообумовлені зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики (способом злочину, часом, місцем та ін.).

3. Час вчинення злочину. Встановлення часу вчинення злочину має важливе криміналістичне значення. Час впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Урахування впливу часового фактора під час розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін.

Дії злочинців характеризуються певною вибірковістю в часі. Зокрема, квартирні крадіжки відбуваються в багатьох випадках у денний час, коли господарі квартири знаходяться на роботі, а кишенькові крадіжки – в години "пік" (ранок і вечір), коли переповнений громадський транспорт. Обрання часу вчинення злочину пов'язано з тим, що в певний час об'єкт менше охороняється, відсутні власники домоволодіння або квартири, існує мала ймовірність бути поміченим тощо. У розслідуванні злочинів можуть мати значення і певні проміжки часу, періоди, коли відбуваються злочини (період сезонних робіт, період збору врожаю овочів або фруктів, період тих або інших заготівель, період здачі будинку в експлуатацію та ін.).

4. Знаряддя і засоби вчинення злочину. Знаряддя злочину – це предмети і речовини, що злочинець використовує для досягнення очікуваного злочинного результату. Розрізняють знаряддя злочину за предметом посягання (знаряд для вбивства, знаряддя злому, знаряддя підпалу та ін.); за функціональним призначенням (спеціально виготовлені для вчинення злочинів, застосовувані в побуті, виробничій або іншій діяльності); за характером впливу (механічної, термічної, хімічної, вибухової дії тощо). До знарядь злочину належать також транспортні засоби, якщо вони використовувалися для досягнення злочинного результату.

У криміналістиці існує співвідношення та взаємозв'язок знарядь і

засобів учинення злочину. Для вирішення питання про віднесення певного предмета до знарядь учинення злочину необхідно враховувати, чи має він безпосереднє відношення до виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину. Якщо предмет використовувався при вчиненні цих дій, то він буде знаряддям учинення злочину, якщо ж при яких-небудь інших, пов'язаних із злочином, дій – засобом.

5. Предмет злочинного посягання. Це речі матеріального світу, впливаючи на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета злочинного посягання дає можливість відмежувати один злочин від одного, суміжного з ним. Ті або інші ознаки предмета посягання можуть виступати як пом'якшуючі або обтяжуючі обставини одного і того ж злочину або перетворювати злочин в особливо тяжкий вид.

Ознаки предмета злочинного посягання в криміналістичних характеристиках можуть мати різні зв'язки, наприклад: предмет злочинного посягання – способи вчинення злочину – дані про особу злочинця.

6. Особа потерпілого. Система ознак, що належать до особи потерпілого, має складну структуру. Вона охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Дані про потерпілого містять також відомості про його віктимність (схильність окремих людей ставати через низку обставин жертвами певних злочинів).

Існує взаємозв'язок між особливостями особи потерпілого і злочинця, певна вибірковість у діях останнього. Наявність і характер зв'язків і стосунків між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення та приховування злочину.

7. Особа злочинця. Система ознак особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості. Особа злочинця – це поняття, що виражає сутність особи, що вчинила злочин. З огляду на це можна говорити про типові ознаки особи, схильної до вчинення тих або інших видів злочинів (це стосується насамперед професійної та організованої злочинності). Узагальнені дані про найбільш поширені мотиви злочину дають змогу визначати коло потреб злочинця, що штовхнули його на вчинення злочину, і тим самим встановлювати основні напрями розслідування.

У криміналістиці здійснено спроби щодо дослідження особи неповнолітнього злочинця, злочинця з аномаліями психіки, особи найманого вбивці, особи маніяка та ін. Останнім часом аналізується поведінка особи злочинця в групі, у складі організованого злочинного формування, вплив

лідера на інших учасників.

8. **Типові сліди злочину.** Це будь-які зміни середовища, що виникли в результаті вчинення в такому середовищі злочину.

Сліди злочину охоплюють: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди – відображення (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів тощо); в) предмети – речові докази; г) документи (письмові, електронні та ін.); ґ) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); д) запахові сліди; е) сліди – мікрочастинки; є) звукові сліди.